
Γεωγραφίες

Αρ. 32 (2018)

Γεωγραφίες, Τεύχος 32, 2018

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ: ΠΙΕΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΑΛΛΑΓΗ ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΜΟΝΕΣ
ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ**

Παρασκευή Κούρτη

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ: ΠΙΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΛΛΑΓΗ ΣΕ ΜΙΑ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ

Παρασκευή Κούρτη

Περίληψη

Το άρθρο αποτελεί μια περιγραφική – αναλυτική προσέγγιση που επιχειρεί να συμβάλει στον ευρύτερο προβληματισμό σχετικά με τις αλλαγές που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια στις πολιτικές που υιοθετούνται για τον δημόσιο χώρο στην ελληνική πόλη. Ειδικότερα, παρουσιάζονται εμπειρικά στοιχεία που αφορούν τη διαχείριση των αστικών κενών τριών πρώην στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης από το τέλος της δεκαετίας του '80 έως σήμερα. Τα στοιχεία αυτά στηρίζουν τα συμπεράσματα της έρευνας για μετασηματισμό τόσο του τρόπου εμπέδωσης και αναπαράστασης των προβλημάτων του αστικού χώρου στη δημόσια σφαίρα όσο και των δύστοκων και αμφίθυμων αλλαγών στις πολιτικές που εφαρμόζονται ως ανταπόκριση στα προβλήματα αυτά. Για τη μεθόδευση των συμπερασμάτων χρησιμοποιείται η μεθοδολογία της ανάλυσης δημόσιων πολιτικών, μια ερευνητική οπτική που εξετάζει τον ρόλο των εμπλεκόμενων ομάδων συμφερόντων, τους συνασπισμούς ή τους ανταγωνισμούς που χαρακτηρίζουν τη δράση τους καθώς και τις ευκαιρίες και τις πιέσεις που εμφανίζονται συγκυριακά, ως συνειδητές αποφάσεις ή ως απόρροια του ηγεμονικού πολιτικού – πολιτιστικού πεδίου προκειμένου να σχηματιστούν οι πολιτικές που τελικά υιοθετούνται.

Public Space Policies in Greece: pressures for change in a realm with persistent continuities

Paraskevi Kourti

Summary

The following article is a descriptive - analytical approach attempting to contribute to the general discussion of public space policies transformation in the recent years in Greece. It presents empirical evidence related to the politics and management of the urban voids of three former military camps in Western Thessaloniki from the late 1980s to the present. The presented data support the article's conclusions about a mutual transformation concerning the way in which the urban problems are consolidated and represented in the public sphere as well as the ineffective and ambiguous changes in the policies implemented as a response to these problems. The research perspective incorporates the methodology of public policy analysis that examines the role of various interest groups and the coalitions or antagonisms that characterize their actions as well as the opportunities and pressures for change that come up as conscious decisions or as a result of the hegemonic political-cultural apparatus in order to form the policies that are finally adopted.

Εισαγωγή

Ο δημόσιος χώρος των ελληνικών πόλεων θεωρείται ένα αγαθό σε γενική ανεπάρκεια. Οι χαρακτηρισμοί «ανεπαρκής», «ελάχιστος» και «υπολειμματικός» (Πανέτσος, 2003) συνοδεύουν την υπόστασή του. Εκτός από την ποσοτική του έλλειψη, άλλα διαπιστωμένα προβλήματα του δημόσιου χώρου της ελληνικής πόλης είναι η επιθετική κατάληψή του από πάσης φύσεως δραστηριότητες, η κακή αισθητική και υλική ποιότητά του, η έλλειψη χαρακτηριστήρα και ταυτότητας (Στεφάνου, 1999) που προκύπτει από την καθολική επικράτηση της πολυκατοικίας και την

Δρ Πολεοδομίας, Δ/τρια Σχεδιασμού, Αστικής Ανάπτυξης & Χρηματοδοτικών Προγραμμάτων Δήμου Παύλου Μελά, kourtips@gmail.com

απουσία εμβληματικών κτηρίων (Δραγώνας, 2011) και τεχνουργημάτων (Κονταράτος, 2003). Για όλα αυτά τα ζητήματα έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις οι οποίες συγκλίνουν στο ότι στην Ελλάδα δεν υπήρξαν ποτέ εκ των άνω πολιτικές ή από τα κάτω διεκδικήσεις που θα διαμόρφωναν ένα πλαίσιο παρέμβασης αποφασιστικά διαφορετικό για τη βελτίωση του τρόπου παραγωγής του κτισμένου περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση των ανεπαρκειών του δημόσιου χώρου (Γιαννακούρου & Οικονόμου, 1993; Αίσωπος, 2003; Πανέτσος, 2003).

Η διαπίστωση αυτή δημιουργεί μια σειρά από ερωτήματα σχετικά με τη δημόσια δράση και τις εφαρμοζόμενες πολιτικές που χρήζουν διεξοδικότερης διερεύνησης, εάν λάβει κανείς υπόψη τις σημαντικές αλλαγές που έχουν συμβεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα (Economou et al, 2007). Μπορούμε να υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η αυστηροποίηση του πλαισίου περιβαλλοντικής προστασίας τα τελευταία χρόνια, ίσως και κάποια ενεργητικά μέτρα επαύξησης των διαθέσιμων χώρων πρασίνου, έχουν πιθανά ενισχύσει τις «από τα πάνω» πολιτικές για τον δημόσιο χώρο. Όπως και να υποθέσουμε ότι οι συχνές πια «από τα κάτω» πρωτοβουλίες κατάληψης και διαμόρφωσης αστικών κενών από ομάδες αλλά και η πιο έντονη, ίσως και πιο πυκνή, εκδήλωση της δράσης των κινήματων πόλης και της κοινωνίας των πολιτών προβάλλουν σήμερα διαφορετικά αιτήματα για τον χώρο της πόλης (Μπελαβίλας & Βαταβάλη, 2009; Καβουλάκος, 2015). Το παρόν άρθρο επιδιώκει να συμβάλει σε αυτό τον προβληματισμό παρουσιάζοντας θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα που αφορούν την υπόθεση διεκδίκησης - παραχώρησης των αστικών κενών των πρώην στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης. Η έρευνα χρησιμοποιεί πολλά στοιχεία από τη μεθοδολογία της ανάλυσης δημόσιων πολιτικών¹ και αποτελεί μέρος της διδακτορικής μου διατριβής η οποία μέσα από την προβληματική που παρουσιάστηκε συνοπτικά παραπάνω διερεύνησε την ύπαρξη ή μη αλλαγών καθώς και το είδος και το βαθμό διεϊσδυσής τους στα θέματα της διαχείρισης του δημόσιου χώρου.

Το ευρύτερο πλαίσιο δημόσιας δράσης και διαχείρισης των αστικών κενών των στρατοπέδων

Οι πρώην στρατοπεδικοί χώροι και η διαχείρισή τους αποτελεί ένα σχεδόν παγκόσμιο ζήτημα κι αυτό γιατί με το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου, οι στρα-

τιωτικές δυνάμεις περιορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις περισσότερες από 8.000 στρατιωτικές εγκαταστάσεις, έκτασης περί τα 1 εκατ. εκτάρια, μπορούσαν να διατεθούν σε νέες χρήσεις (IABG - BICC, 1997). Το φαινόμενο πήρε ιδιαίτερες διαστάσεις στην Ευρώπη και κυρίως στη Γερμανία και στις πρώην κομμουνιστικές δυτικοευρωπαϊκές χώρες, όπου ένα μεγάλο εύρος από διοικητικά κτήρια, επικοινωνιακές δομές, χώροι εκπαίδευσης και στρατιωτικές βάσεις, εγκαταλείφθηκαν από τα σώματα ασφαλείας. Στην Ελλάδα, η διαχείριση των μεγάλων αστικών κενών των στρατοπέδων θα αναδειχθεί σε πεδίο δημόσιας δράσης μετά τη μεταπολίτευση και κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Με την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού, τα στρατόπεδα δεν είχαν πια λόγο να βρίσκονται εντός των αστικών συγκροτημάτων. Παράλληλα, ωρίμαζε σταδιακά και υιοθετήθηκε τελικά επίσημα στα τέλη της δεκαετίας του '90 μια πολιτική αναδιοργάνωσης των δομών των ενόπλων δυνάμεων, σημαντικό σκέλος της οποίας ήταν και η νέα χωροταξική οργάνωση του στρατού ξηράς. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες αλλαγών, διαμορφώθηκαν συνθήκες «διαθεσιμότητας» μεγάλων τμημάτων δημόσιας γης «εγκλωβισμένων» στους πυκνούς ιστούς των πόλεων, που θα μπορούσαν εν δυνάμει να αποτελέσουν λύση στο πρόβλημα της μεγάλης έλλειψης δημοτικής και εν γένει δημόσιας γης για την ανάπτυξη κοινόχρηστων και κοινωφελών χρήσεων.

Η δημόσια δράση που αφορά τους χώρους των πρώην στρατοπέδων ξεκινά ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70 από την τοπική αυτοδιοίκηση. Η αφητηρία της δεν βασίζεται σε κάποιο κοινωνικό αίτημα ή σε κάποια διεκδικητική δραστηριότητα πολιτικού ή κοινωνικού περιεχομένου για τον χώρο της πόλης αλλά ούτε σε κάποιο συστηματικό σχεδιασμό από την πλευρά του κράτους κεντρικού ή τοπικού για την αξιοποίηση των εκτάσεων αυτών. Με βάση θεσμικές ρυθμίσεις που περιλαμβάνονταν στον Ν. 719/1977, τμηματικές παραχωρήσεις γης των στρατοπέδων σημειώνονται μετά από πρωτοβουλίες των αυτοδιοικήσεων και άλλων φορέων του δημοσίου που κατάφεραν τον αποχαρακτηρισμό στρατοπεδικών τμημάτων και τη χρήση τους για κοινωφελείς σκοπούς και υποδομές (βλ. Πιν. 1). Οι περιπτώσεις παραχώρησης τμημάτων γης των στρατοπέδων στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), στον Οργανισμό Σχολικών Κτηρίων, σε πανεπιστήμια, σε αθλητικούς οργανισμούς ή και για

έργα υποδομής, όπως διανοίξεις δρόμων, έγινε μια πολύ συνηθισμένη πρακτική που παρά τον μη συστηματικό της χαρακτήρα ενίσχυε τη σταδιακή διαμόρφωση ενός «δημόσιου συλλογικού αιτήματος». Η επιτυχής έκβαση των διεκδικήσεων τμημάτων των στρατοπέδων κορυφώνεται σε «παραδείγματα» απόδοσης του συνόλου της έκτασης, όπως στην περίπτωση του στρατοπέδου Στρεμπενιώτη που θα εξετάσουμε αναλυτικά στην συνέχεια.

με το διάταγμα ρυμοτομίας του στρατοπέδου που εκδόθηκε το 1971, το πρόγραμμα των κοινωφελών χρήσεων ήταν μακροσκελές, περιλαμβάνοντας πλήθος αθλητικών, εκπαιδευτικών και διοικητικών εγκαταστάσεων, ενώ τα συγκροτήματα των κατοικιών αποτελούνταν από πανομοιότυπες μονάδες και ύψη που κυμαίνονταν από 8 έως 17 ορόφους (ΒΔ 10-3/1-4-1971)!

Η περιοχή του Δήμου Νεάπολης, λόγω της εγγυτήτας της στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, κατοικήθηκε

Ενδεικτικές περιπτώσεις παραχωρήσεων τμημάτων γης των στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης

Στρατόπεδο	Παραχωρούμενη έκταση (στρ)	Έτος παραχώρησης	Φορέας	Σκοπός παραχώρησης
Μ. Αλεξάνδρου	27,3	1986	Δήμος Αμπελοκήπων	Εκπαιδευτικές/αθλητικές εγκ/σεις
Μ. Αλεξάνδρου	161,5	2008	Δήμος Αμπελοκήπων	Κοινωφελείς χρήσεις
Παύλου Μελά	15	1989	Δήμος Σταυρούπολης	Κοινόχρηστες χρήσεις
Παύλου Μελά	15	1989	Δήμος Πολίχνης	Εκπαιδευτικές εγκ/σεις
Ζιάκα	12	2005	Δήμος Κορδελιού	Αθλητικές εγκ/σεις
Πατακυριαζή	6,8	2005	Δήμος Ευόσμου	Διάνοιξη οδού
Πατακυριαζή	1,3	2005	Δήμος Ευόσμου	Αθλητικές εγκ/σεις

Πίνακας 1

Η απόδοση του στρατοπέδου Στρεμπενιώτη

Το στρατόπεδο Στρεμπενιώτη παραχωρήθηκε στον δήμο Νεάπολης μετά από πολυετείς διεκδικήσεις τον Μάιο του 1989. Στο τέλος της δεκαετίας του '70 είχε εγκαταλειφθεί από τον στρατό και φαίνεται ότι δεν αποτελούσε ποτέ αναπτυγμένο χώρο στρατωνισμού εφόσον στο διαθέσιμο χαρτογραφικό και φωτογραφικό υλικό σημειώνονται μόνο σποραδικά κτίσματα αποθήκευσης στρατιωτικού υλικού. Το στρατόπεδο αποτελούσε αρχικά ιδιοκτησία 273 στρεμμάτων της οικογένειας Μοδιάνο που απαλλοτριώθηκε υπέρ του Ταμείου Εθνικής Άμυνας (ΤΕΘΑ) με δαπάνες του δημοσίου, ενώ για το σύνολο της έκτασής του υπήρχε από τη δεκαετία του '60 πρόγραμμα ανάπτυξης κοινωφελών χρήσεων και χρήσεων ιδιωτικής κατοικίας. Σύμφωνα

σχεδόν εξολοκλήρου και σε ελάχιστο χρόνο κατά τα χρόνια του προσφυγικού εποικισμού (Κούρτη, 2017:152-160). Λόγω του προγραμματίστου τρόπου εποίκησης καθώς και λόγω του περιορισμού που έθεταν τα διοικητικά όρια του δήμου, οι διαθέσιμες εκτάσεις για κοινωφελείς και κοινόχρηστες χρήσεις ήταν μηδαμινές. Η παραχώρηση του στρατοπέδου Στρεμπενιώτη αναδείχθηκε έτσι από νωρίς ως μια διέξοδος για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών σε δημοτική γη και ανάλογα αιτήματα υποβάλλονταν ήδη από την πρώτη μετά τη μεταπολίτευση αριστερή διοίκηση του δημάρχου Αλ. Μπινιώρη. Ωστόσο, η επόμενη μακρόβια διοίκηση του δήμου θα επιδιώξει με συστηματικό τρόπο την παραχώρηση του στρατοπέδου από την πρώτη χρονιά της θητείας της (το 1987), κορυφώνοντας όμως τη δράση της το 1989. Εξετάζοντας ποικίλο υλικό που

Το πρώην στρατόπεδο Στρεμπενιώτη την δεκαετία του 1970

αφορούσε την υπόθεση της διεκδίκησης (δημόσια έγγραφα, δημοσιεύματα, συνεντεύξεις κλπ.), διαπιστώνεται ότι η δράση του δήμου για παραχώρηση του στρατοπέδου εκδηλωνόταν προς τις εξής κατευθύνσεις:

α) προς την κατεύθυνση της θεσμικής κατοχύρωσης και της αποτροπής ανάπτυξης ιδιωτικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων επί του χώρου του στρατοπέδου μέσω ενεργειών που στόχευαν κυρίως στην τροποποίηση του διατάγματος του 1971,

β) προς την κατεύθυνση άσκησης έντονης πίεσης προς ανώτερα κυβερνητικά κλιμάκια με σκοπό την εύρεση συμμαχιών και γενικά την παρουσίαση του ζητήματος ως ένα κρίσιμο λαϊκό αίτημα,

γ) προς την κατεύθυνση της «κατάληψης» του φυσικού χώρου μέσα από την υλοποίηση διάφορων παρασκευαστικών εργασιών και τεχνικών υποδομών,

δ) προς τη συνεχή διατήρηση του θέματος της παραχώρησης του στρατοπέδου σε επικοινωνιακή αιχμή και προς τα κάτω, υποκινώντας σε αγωνιστική δράση με «εξεγερσιακό» θα λέγαμε χαρακτήρα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι σε σχέση με την ανάληψη τοπικής δράσης που συγκροτούνταν από όλα τα παραπάνω υπήρχε μια σύμπλευση όλων των τοπικών πολιτικών παρατάξεων. Οι αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου που αφορούσαν το θέμα λαμβάνονταν ομόφωνα, η αντιπολίτευση συμμετείχε σε όλες τις δράσεις ενώ οργανώνονταν και διαπαραταξιακές ομάδες για την υλοποίηση των επί μέρους ενεργειών. Ομόφωνες ήταν ακόμη και οι αποφάσεις που αφορούσαν ενέργειες παράτυπες ή και παράνομες ή τουλάχιστον υπήρχε μια σιωπηρή αποδοχή αυτών των ενεργειών, καθώς δεν καταγράφεται πουθενά κάποια απόρριψη ή εναλλακτική πρόταση διαχείρισης του θέματος.

Από όλα τα στοιχεία της έρευνας καταδεικνύεται ότι η διεκδίκηση του χώρου του στρατοπέδου έγινε ένα «αυτονόητο» αίτημα για τις διοικήσεις του δήμου Νεάπολης, λόγω των πολιτικών και οικονομικών δυσκολιών που επέσυρε η υιοθέτηση άλλων εναλλακτικών εξασφάλισης της αναγκαίας γης. Η διεκδικούμενη έκταση του στρατοπέδου αποτέλεσε έτσι την πλατφόρμα συντονισμού και διεύρυνσης συνολικά της τοπικής πολιτικής και διοικητικής δράσης, λειτουργώντας ως ένας «υπερ-πολιτικός» στόχος γύρω από τον οποίο διαμορφωνόταν ένα κλίμα συναίνεσης που διευκόλυνε τις διαδικασίες στο εσωτερικό και το εξωτερικό περιβάλλον του δήμου. Καταλυτικές για την έκβαση της υπόθεσης ήταν επίσης οι πολύ στενές σχέσεις του πολιτικού προσωπικού της Νεάπολης με τον κομματικό μηχανισμό και τους αντιπροσώπους που κατείχαν σημαντικές θέσεις στους κυβερνητικούς σχηματισμούς του ΠΑΣΟΚ και οι οποίες λειτουργούσαν μέσα από τα κομματικά δίκτυα και στη βάση των σχέσεων του πολιτικού προσεταιρισμού².

Πέρα από αυτές τις τοπικές ιδιαιτερότητες, σημαντικές για τη διαχείριση της υπόθεσης παραχώρησης ήταν και μια σειρά παραμέτρων που συνθέτονται μέσα σε μια ευρύτερη και «μεταβατικού» χαρακτήρα πολιτική συνθήκη για την αυτοδιοίκηση. Η συνθήκη αυτή διαμορφώνεται από μια σταδιακή και αργή απομάκρυνση από το έντονα πολιτικοποιημένο και ιδεολογικό πλαίσιο δράσης των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων και την μετάβαση σε μια νέα αντίληψη για το ρόλο της αυτοδιοίκησης ως φορέα «ανάπτυξης». Προς την κατεύθυνση αυτή υιοθετούνται και ενθαρρύνονται πολιτικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, νέοι θεσμικοί δημόσιου παρεμβατισμού της αυτοδιοίκησης

Φωτογραφία από την «παλαική» συγκέντρωση διαμαρτυρίας για την παραχώρηση του στρατοπέδου Στρεμπενιώτη το 1989

όπως οι δημοτικές και διαδημοτικές επιχειρήσεις και οι συνεταιρισμοί διαφόρων μορφών (Τριανταφυλλοπούλου, 2004: 63-69). Πυκνώνουν επίσης και πρωτοβουλίες γύρω από τα θέματα του αναπτυξιακού προγραμματισμού και της επιχειρησιακής οργάνωσης που αποτελούσαν μια καθαρά «εισαγόμενη» μέθοδο οργάνωσης της πολιτικής από την έως τότε εμπειρία της χώρας στον ευρωπαϊκό σχηματισμό (Μαΐστρος, 2009: 51). Ο νέος αυτός «αναπτυξιακός» ρόλος εμπεδώνεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο στους πολιτικούς και υπηρεσιακούς αυτοδιοικητικούς κόσμους, κυρίως δε ως συστηματική δράση για την εξασφάλιση των αναγκαίων κοινωφελών υποδομών και τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων των δήμων στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής και του πολιτισμού (Κούρτη, 2017: 242).

Η δημόσια δράση κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90

Η ολοκλήρωση της παραχώρησης του στρατοπέδου Στρεμπενιώτη φαίνεται να επέφερε μια έντονη κινητοποίηση στα δημόσια πράγματα της πόλης. Κι αυτό γιατί σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 καταγράφονται ενέργειες που σχηματοποιούν ένα πιεστικό αίτημα το οποίο αφορούσε πια την παραχώρηση όλων των στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης (Παύλου Μελά, Μεγ. Αλεξάνδρου, Παπακυριαζή, Καρατάσιου και Ζιάκα). Το αίτημα αυτό συνεχίζει να εκπορεύεται «από τα πάνω» εφόσον κύριοι συντελεστές των ενεργειών που θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια είναι το

πολιτικό και υπηρεσιακό προσωπικό των θεσμικών φορέων του τοπικού και του κεντρικού κράτους και ένα «δίκτυο γνώσης» που σχηματίζουν αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι πανεπιστημιακών κυρίως κύκλων. Μια άλλη βασική διαπίστωση κατά τη διερεύνηση ανάπτυξης και άρθρωσης αυτού του δημόσιου αιτήματος αφορά τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους γίνονται κατανοητά και αναπαριστώνται από τους δράντες τα αστικά προβλήματα τα οποία καλείται να επιλύσει η εκπλήρωση του αιτήματος, δηλαδή η παραχώρηση των στρατοπέδων.

Ξεκινώντας από το «δίκτυο γνώσης», πρέπει να ειπωθεί ότι η δράση του συμπυκνώνεται την περίοδο που εξετάζουμε μέσα από τις δραστηριότητες του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας Θεσσαλονίκης 1997 (ΟΠΠΕΘ '97). Η διατύπωση του σχετικού αιτήματος για παραχώρηση όλων των δυτικών στρατοπέδων αναδεικνύεται αρχικά από αυτό το δίκτυο και μέσω μιας ιδέας σχεδιασμού στην αστική κλίμακα που έγινε γνωστή ως το «δυτικό τόξο». Με βάση πρωθυστερες ιδέες και συζητήσεις διοργανώθηκε, από τον ΟΠΠΕΘ '97 και τον ευρωπαϊκό θεσμό Europan το 1997, αρχιτεκτονικός διαγωνισμός με τίτλο «Το δυτικό τόξο στη Θεσσαλονίκη. Νέοι κοινόχρηστοι χώροι για την πόλη» και αντικείμενο τα στρατόπεδα και άλλους ελεύθερους χώρους της δυτικής Θεσσαλονίκης. Οι διαδικασίες του διαγωνισμού (ημερίδες, δημοσιεύσεις) προκάλεσαν μια ευρεία δημόσια συζήτηση με τη συμμετοχή δημάρχων και άλλων θεσμικών συντελεστών και το εγχείρημα θεωρήθηκε στην εποχή του «μια πρόκληση και μια δυναμική» και μια «μεγάλη ελπίδα για το μέλλον της

Αεροφωτογραφία της περιοχής της δυτικής Θεσσαλονίκης με τη θέση των στρατοπεδικών εκτάσεων και την περίμετρο παρέμβασης του δυτικού τόξου)

πόλης³. Στα κείμενα και τις σχεδιαστικές αναπαραστάσεις – προτάσεις που παρήχθησαν στον διαγωνισμό διακρίνεται με σαφήνεια ότι τα κενά των στρατοπέδων αντιμετωπίζονται κυρίως ως χώροι κοινωφελών δραστηριοτήτων, χωρίς περιορισμούς ως προς το ποσοστό ανοικοδόμησής τους και προκειμένου αυτοί να αποτελέσουν τοπικά κέντρα και πόλους έλξης επισκεπτών στους περιφερειακούς δυτικούς οικισμούς της πόλης. Η κατεύθυνση αυτή εκπορεύεται από μια - χαρακτηριστική για την εποχή - στροφή του ενδιαφέροντος του σχεδιασμού από τα αυστηρότερα και συνολικότερα πλαίσια παρέμβασης της πολεοδομικής κλίμακας προς τα προγράμματα μεγάλης κλίμακας αναπλάσεων – επανάχρησης συγκεκριμένων περιοχών. Πρόκειται για τα «ειδικά προγράμματα» ή τα προγράμματα «μιας επιχείρησης» που χαρακτήρισαν την εποχή αυτή τη μεταμόρφωση της Βαρκελώνης (Busquets, 2005).

Σημαντικό ρόλο στην ανάδυση του ίδιου αιτήματος έπαιξε την περίοδο αυτή και η θεσμική ομάδα που σχημάτιζαν τα στελέχη του Οργανισμού Ρυθμιστικού Θεσσαλονίκης (ΟΡΘΕ). Ο ΟΡΘΕ διατηρούσε την ίδια αντίληψη για τους χώρους των πρώην στρατοπέδων με

το «δίκτυο γνώσης» του δυτικού τόξου. Ενδεικτική της παραπάνω οπτικής είναι και η μελέτη που ανέθεσε ο ΟΡΘΕ το 1994 για την πολεοδομική οργάνωση του στρατοπέδου Παύλου Μελά. Η μελέτη στην τελική της φάση (Αδαμογιάννης, 1996) απέδιδε μια πρόταση πολεοδομικής οργάνωσης με την οποία διευθετούνταν ένα πλήθος κοινωφελών χρήσεων αντιμετωπίζοντας το στρατόπεδο ως ένα ενιαίο προς οικοδόμηση οικόπεδο. Όριζε, επίσης, συντελεστή δόμησης 0,2 και ποσοστό κάλυψης 15% και τελικά δεν επέτρεπε παρά ελάχιστο και υπολειμματικό κοινόχρηστο χώρο. Σχετικά με τον ρόλο του ΟΡΘΕ θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι ο οργανισμός λειτουργούσε ως πυκνωτής των διαφόρων «από τα πάνω» οπτικών και συμφερόντων εφόσον βρισκόταν εξίσου κοντά στο πολιτικό προσωπικό της αυτοδιοίκησης (μέσα από τη λειτουργία των θεσμοθετημένων επιτροπών του) αλλά και στους φορείς του κεντρικού κράτους.

Η δράση των τοπικών διοικήσεων των δήμων της δυτικής Θεσσαλονίκης διατηρεί την ίδια περίοδο έναν συνεκτικό χαρακτήρα και υπό την προϋπόθεση μιας πλειοψηφίας εκλεγμένων που προέρχονταν από τον κε-

ντρώο πολιτικό χώρο. Ο χαρακτήρας αυτός εκδηλώνεται μέσα από τη δημιουργία ενός κοινού πεδίου επιδιώξεων με αιχμή την παραχώρηση των δυτικών στρατοπέδων (και την υλοποίηση της ιδέας του «δυτικού τόξου») και την υιοθέτηση ενός κοινού πολιτικού λόγου. Ο πολιτικός αυτός λόγος αναπτύσσεται πάνω στη ρητορική της «υποβαθμισμένης δυτικής Θεσσαλονίκης», της «στερημένης» και «κακής» πλευράς της πόλης που χρίζει αντισταθμισμάτων. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα απλουστευτικό - για την πολυπλοκότητα των δεδομένων ενός πολεοδομικού συγκροτήματος - νοητικό σχήμα που κατέλαβε τη δημόσια σφαίρα και αναπαράχθηκε τόσο συστηματικά (αρχικά στον πολιτικό λόγο, στον δημοσιογραφικό και τελικά και στον επιστημονικό) που ακόμη και σήμερα αρκεί για να συμβολίσει μονολεκτικά όλο το χωρικό αχανές δυτικά του νοητού ορίου της πλατείας Βαρδαρίου. Με βάση αυτή την επιχειρηματολογία η παραχώρηση των στρατοπεδικών εκτάσεων μπορούσε να θεωρηθεί ένα αυτόνομο αντιστάθμισμα.

Σταθερή στην υπόθεση της δημόσιας πολιτικής των στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης και για το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του '90 είναι και η παρουσία της κεντρικής διοίκησης. Η δράση της αποτυπώνεται μέσα από τη συστηματική συμμετοχή πολιτικών προσώπων που κατείχαν θέσεις ευθύνης στον κυβερνητικό σχηματισμό των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ σε συναντήσεις και εκδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη σχετικές με το θέμα⁴. Η δράση των κυβερνητικών στελεχών ανιχνεύεται επίσης στα εγχειρήματα μελετών και έργων που διαμέσου του ΟΡΘΕ κατευθύνονταν ή αφορούσαν τη δυτική Θεσσαλονίκη και αποτελούσαν χειρονομίες μιας ιδιότυπης αναδιανεμητικής πολιτικής. Ένα τέτοιο έργο ήταν η παρέμβαση «Δυτική Θεσσαλονίκη» (1994 – 1999) που χρηματοδοτήθηκε από την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία Urban I και επιχειρούσε την υλοποίηση των αναπλάσεων που προέβλεπε η ιδέα του δυτικού τόξου, χωρίς ωστόσο το βασικότερο σκέλος αυτής, δηλαδή τα κενά των στρατοπέδων (ΟΡΘΕ, 1995). Η δράση της κεντρικής διοίκησης φαίνεται να αποκτά μια κλιμάκωση στο τέλος της δεκαετίας του '90 κυρίως μέσω του εγχειρήματος θεσμικής επίλυσης του θέματος παραχώρησης των πρώην στρατοπέδων, συνολικά και σε εθνική κλίμακα.

Το «πολιτικό παράθυρο» του Ν. 2745/1999

Σύμφωνα με τον θεωρητικό της ανάλυσης δημόσιων πολιτικών J. Kingdon (1984), ένα «πολιτικό παράθυρο» ανοίγει, οπότε και διαφαίνονται οι προοπτικές επίλυσης ή ανταπόκρισης σε ένα δημόσιο ζήτημα, όταν συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις: ένα πρόβλημα έχει πάρει σημαντικές διαστάσεις στην δημόσια σφαίρα, έχουν διαπιστωθεί οι δυνατότητες επίλυσης του προβλήματος αυτού και κάποιες πολιτικές παράμετροι λειτουργούν ευνοϊκά προς την κατεύθυνση αυτή (Kingdon, 1984: 21). Θεωρούμε ότι η θεσμική επίλυση που επιχειρήθηκε δια μέσου του ν 2745/1999 αποτέλεσε ουσιαστικά ένα τέτοιο «πολιτικό παράθυρο» που «άνοιξε» κατά τη θητεία της πρώτης κυβέρνησης Κ. Σημίτη (1996 – 2000). Ειδικότερα, το 1998 υπογράφηκε μεταξύ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και του Υπουργείου ΠΕΧΩΔΕ το Εθνικό Πρόγραμμα Στρατηγικής Αναδιάταξης Στρατοπέδων που πήρε τελικά μια κανονιστική μορφή με την ψήφιση του σχετικού νόμου. Στόχος του προγράμματος ήταν η μετεγκατάσταση των στρατοπέδων που βρίσκονται στις πόλεις, η απόδοση των χώρων στην αυτοδιοίκηση σε ποσοστό έως 40% για κοινωφελείς και κοινόχρηστες χρήσεις και η πολεοδόμηση με σκοπό την οικονομική αξιοποίηση από το Ταμείο Εθνικής Άμυνας του υπόλοιπου 60% των εκτάσεων προκειμένου να εξασφαλιστούν τα κονδύλια που απαιτούσε η μετεγκατάσταση των στρατοπέδων (ΥΕΑ-ΥΠΕΧΩΔΕ, 1998: 2). Στο αρχικό σχέδιο περιλαμβάνονταν 82 στρατόπεδα που βρίσκονταν σε μεγαλύτερα και μικρότερα αστικά κέντρα, στον Έβρο αλλά και σε νησιωτικές περιοχές. Από αυτά, αποδεδειγμένα πρώτης προτεραιότητας προωθούνταν τα 46. Ανάμεσα σε αυτά βρίσκονταν και τέσσερα στρατόπεδα της δυτικής Θεσσαλονίκης (Παύλου Μελά, Καρατάσιου, Ζιάκα και Μεγάλου Αλεξάνδρου).

Στο κείμενο του προγράμματος (ΥΕΑ-ΥΠΕΧΩΔΕ, 1998: 2), στον νόμο αλλά και στην ίδια τη συζήτηση στη Βουλή (Πρακτικά Βουλής, 1999:11), η αξιοποίηση μέρους των εκτάσεων των αποδεδειγμένων στρατοπέδων από τον στρατό συνδεόταν με την ανάγκη κάλυψης του κόστους μετεγκατάστασης των στρατοπέδων, ενώ ως αιτία της αναδιάταξης προβάλλονταν η ανάγκη δημιουργίας σύγχρονων, τεχνικά και λειτουργικά αναβαθμισμένων επιχειρησιακών μονάδων, ανάγκη στην οποία αναφέρθηκε αναλυτικά και ο εισηγητής του νομοσχεδίου Κυριάκος Σπυριούνης. Στο σχέδιο γί-

νονται επίσης επανειλημμένες αναφορές για την αδυναμία διάθεσης των αναγκαίων πόρων από τον κρατικό προϋπολογισμό ή άλλες πηγές χρηματοδότησης, χωρίς όμως να υπάρχει κάποια τεχνοοικονομική μελέτη ή ακόμη και κατά προσέγγιση εκτίμηση αυτού του κόστους. Κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου στην ελληνική βουλή και μόνο στον καταληκτικό του σχολιασμό, ο τότε Υπουργός Άμυνας, Άκης Τσοχατζόπουλος, αναφέρθηκε στο «τρομακτικό κόστος των πεντακοσίων δισεκατομμυρίων και πάνω» που απαιτούνταν για τη μετεγκατάσταση, σημειώνοντας ότι κάθε νέο στρατόπεδο θα «κόστιζε πάνω από σαράντα δισεκατομμύρια» (Πρακτικά Βουλής, 1999:27).

Οι ενστάσεις της τότε αξιωματικής αντιπολίτευσης επί του νομοσχεδίου αφορούσαν κυρίως στην ίδρυση ειδικής υπηρεσίας που προέβλεπε το νομοσχέδιο και η οποία θα διαχειριζόταν την απόδοση και εκμετάλλευση των στρατοπέδων καταγγέλλοντας, δηλαδή, ψηφοθηρικούς και κομματικούς λόγους, εφόσον η υπηρεσία αυτή θα υπαγόταν απευθείας στον υπουργό άμυνας και θα στελεχωνόταν από μη αξιωματικούς. Η αξιοποίηση θα γινόταν - όπως καταγγέλλθηκε - μια «εξωστρατιωτική» διαδικασία (Πρακτικά Βουλής, 1999:15). Οι εκπρόσωποι των υπολοίπων κομμάτων (Συνασπισμός, ΔΗΚΚΙ) αλλά και κάποιοι βουλευτές της κυβερνητικής πλειοψηφίας είχαν ενστάσεις επί του ποσοστού που θα αποδιδόταν ως ελεύθεροι χώροι στην τοπική αυτοδιοίκηση, μερικοί δε συμφωνώντας στον περιορισμό του ποσοστού ανοικοδόμησης στο 25% της διαθέσιμης γης. Ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ πρότεινε την εξ ολοκλήρου παραχώρηση των στρατοπέδων στους ΟΤΑ.

Στο τελικό κείμενο του νόμου, το ποσοστό της έκτασης των στρατοπέδων που θα παραχωρούνταν στην τοπική αυτοδιοίκηση διαμορφώθηκε στο 50%. Στο ίδιο κείμενο προβλεπόταν η πολεοδόμηση τμημάτων των στρατοπέδων και ο καθορισμός χρήσεων γης σε αυτά ανεξάρτητα από τις ισχύουσες και προβλεπόμενες χρήσεις και τους όρους δόμησης που μπορεί να καθόριζαν τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) ή οι Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ) κάθε περιοχής (άρθρο 3, παρ.2). Επιπλέον, σημειωνόταν η δυνατότητα μεταβίβασης, εκμίσθωσης ή παραχώρησης τμημάτων γης της ακίνητης περιουσίας του ΤΕΘΑ (στο πλαίσιο του προγράμματος) κατά παρέκκλιση των ρυθμίσεων διαχείρισης ή διοίκησης της περιουσίας του αλλά και κατά παρέκκλιση των κείμενων διατάξεων για τα δημόσια κτήματα και τα ακίνητα και κινητά του

δημοσίου (άρθρο 5, παρ.1). Ως εχέγγυο της ορθής αξιοποίησης των αστικών κενών των στρατοπέδων αλλά και της εξασφάλισης των “fast track” διαδικασιών για την υλοποίηση των παρεμβάσεων αυτών, προβαλλόταν η συμφωνία συνεργασίας μεταξύ του υπουργείου Εθνικής Άμυνας και του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Η συζήτηση αυτή αφορούσε βέβαια δεκάδες ακίνητα σε κάθε μεγάλη και μικρότερη πόλη της χώρας. Για δεκαπέντε και πλέον έτη οι περισσότερες περιπτώσεις παραχώρησης των αποδεδειγμένων πια στρατοπέδων παρέμειναν χωρίς ιδιαίτερη εξέλιξη. Οι λόγοι αυτής της καθυστέρησης σχετίζονται με διάφορες παραμέτρους που αναδεικνύουν ως μη αποτελεσματικό το πλαίσιο που όριζε ο νόμος για την απόδοση των χώρων. Στις παραμέτρους αυτές θα πρέπει αρχικά να σημειώσουμε τις ιδιαιτερότητες διαχείρισης των υποθέσεων από την πλευρά του στρατού σε συνάρτηση με τις αντιδράσεις της αυτοδιοίκησης και των τοπικών κοινωνιών για την πολεοδόμηση ενός τόσο μεγάλου ποσοστού των χώρων που για χρόνια έμεναν ως αστικά κενά. Ιδιαίτερη εντύπωση σε όλη αυτή την υπόθεση προκαλεί επίσης η συσκότιση των ιδιοκτησιακών ιδιαιτεροτήτων κάθε στρατοπεδικής έκτασης καθώς όπως αναδείχθηκε σταδιακά - και ιδιαίτερα σε όσες πόλεις εφαρμόστηκε αργότερα το εθνικό κτηματολόγιο - τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα του ΤΕΘΑ δεν αποδεικνύονταν για πολλές περιπτώσεις στρατοπέδων. Η παράμετρος αυτή αλλοίωσε την δυναμική των συλλογικών πιέσεων και δυναμίτισε την αποτελεσματικότητα της πολιτικής που είχε επιλεγεί, εφόσον αναδεικνυόταν σταδιακά η ανάγκη της κατά περίπτωση διαχείρισης κάθε υπόθεσης.

Το αίτημα παραχώρησης των στρατοπέδων της δυτικής Θεσσαλονίκης, σχηματισμένο πάνω στην ιδέα του δυτικού τόξου, παρέμεινε συμπαγές και για ελάχιστα χρόνια μετά την ψήφιση του νόμου το 1999. Οι εξαγγελίες από την πλευρά της κεντρικής διοίκησης για παραχώρηση των διαθέσιμων εκτάσεων του δυτικού τόξου επικαιροποιήθηκαν⁵ χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στη ρητορική του θέματος. Εκτιμούμε, δε, ότι ο ΟΡΘΕ ανέλαβε ξανά έναν «διαμεσολαβητικό» ρόλο αναθέτοντας την εκπόνηση τεχνοοικονομικής μελέτης που θα επιχειρούσε να απεικονίσει σενάρια μιας εν δυνάμει συμφωνίας μεταξύ των δύο μερών (της αυτοδιοίκησης και του στρατού) για το σύνολο των στρατοπέδων της Θεσσαλονίκης. Η μελέτη εκπονήθηκε σε δύο στάδια από τα οποία το δεύτερο είναι το πιο εξειδικευμένο και αναλυτικό, καθώς αποδίδει ένα σενάριο διευθέτησης και

εξορθολογισμού της διαπραγματεύσεως επί των παραχωρούμενων ποσοστών σε επίπεδο πολεοδομικού συγκροτήματος (Δοξιάδης, 2002). Σύμφωνα με την πρόταση - για τη σύνθεση της οποίας αναφέρουν οι μελετητές ότι απαιτήθηκαν εκτεταμένες και αλληπάλληλες συζητήσεις με το ΤΕΘΑ, την Υπηρεσία Αξιοποίησης και Μετεγκατάστασης Στρατοπέδων (ΥΑΜΣ), του δήμου και τον ΟΡΘΕ - τα στρατόπεδα Ζιάκα, Μ. Αλεξάνδρου, Π. Μελά και Φαρμάκη αποδίδονταν εξ ολοκλήρου στους δήμους στα όρια των οποίων ανήκουν ενώ στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ παρέμενε το 50% του στρατοπέδου Μακρή στη Θέρμη, καθώς και το 78% του στρατοπέδου Καρατάσου στην Πολίχνη. Φαίνεται δηλαδή να επικρατεί ένα σενάριο πλήρους παραχώρησης των πιο «πολυ-διεκδικημένων» αστικών κενών που βρίσκονται και στις πιο αστικοποιημένες περιοχές της πόλης, και διατήρησης στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ μεγάλου ποσοστού των χώρων που βρίσκονται σε ακραίες περιφερειακές θέσεις του πολεοδομικού συγκροτήματος.

Το παραπάνω σχέδιο δεν έτυχε καμίας περαιτέρω τύχης. Από τα μέσα μάλιστα του 2000 και μετά, ο ρόλος τόσο των κεντρικών κυβερνήσεων όσο και της συλλογικής διεκδίκησης από την πλευρά των δυτικών δήμων ατονεί μαζί με το σκέλος της ιδέας του «δυτικού τόξου» που αφορούσε τα στρατόπεδα. Εφεξής, οι λόγοι - πολιτικοί ή τεχνοκρατικοί - που αναφέρονται σε μια πιθανή συνολική λύση του θέματος θα είναι όλο και πιο σπάνιοι και μάλλον ευκαιριακοί, χωρίς να μπορούν να αντιστρέψουν τη μορφή που έχουν πάρει οι διαπραγματεύσεις και που χαρακτηρίζονται από την κατά περίπτωση διαχείριση.

Η παραχώρηση έναντι ανταλλάγματος του στρατοπέδου Παύλου Μελά

Μεγάλο μέρος του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά, έκτασης 332 στρεμμάτων παραχωρήθηκε κατά χρήση,

έναντι ανταλλάγματος και για 99 χρόνια στον ομώνυμο Δήμο στις 27 Οκτωβρίου του 2017. Πρόκειται για έναν χώρο με εκτεταμένο πράσινο αλλά και για έναν τόπο ιδιαίτερης ιστορικής βαρύτητας στον οποίο εγγράφονται τόσο ίχνη της ύστερης οθωμανικής ιστορίας της πόλης όσο και μνήμες της κατοχής και της εθνικής αντίστασης, εφόσον λειτούργησε ως ναζιστικό στρατόπεδο την περίοδο του Β' παγκοσμίου πολέμου.

Το αίτημα παραχώρησης του στρατοπέδου από πλευράς του δήμου Σταυρούπολης (στον οποίο τα διοικητικά όρια ανήκε τότε το στρατόπεδο) διατυπώθηκαν από όλες τις μεταπολιτευτικές διοικήσεις του δήμου. Ο συντονισμός όμως των ενεργειών προς την κατεύθυνση αυτή φαίνεται να γίνεται πιο έντονος και πιο συστηματικός από το 2004 και μετά. Την περίοδο από το 2004 έως το 2006, γίνεται μια προσπάθεια επίτευξης μιας σχετικής ετοιμότητας για τη συγκρότηση προτάσεων αξιοποίησης του στρατοπέδου. Αν και δεν γνωρίζουμε αναλυτικά στοιχεία για τις συζητήσεις αυτές, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι προϋποθέσεις και οι όροι της συναίνεσης ανάμεσα στον Δήμο και το ΤΕΘΑ εκφράζονται στη μελέτη που ολοκληρώθηκε το 2005 και έχει τίτλο «Σχέδιο Αξιοποίησης Στρατοπέδου Παύλου Μελά» (Δήμος Σταυρούπολης, 2005). Το βασικό χαρακτηριστικό της πρότασης της μελέτης ήταν η διατήρηση στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ έκτασης 30 στρεμμάτων στη μέση της βορειοδυτικής πλευράς και σε γειτνίαση με τον υφιστάμενο αστικό ιστό. Στην έκταση αυτή προβλεπόταν η οικοδόμηση στρατιωτικών κατοικιών, ενώ για την υπόλοιπη έκταση του στρατοπέδου σχεδιαζόταν ένα «φιλόδοξο» πρόγραμμα διοικητικών, εκπαιδευτικών, πολιτιστικών χρήσεων και χρήσεων αναψυχής. Οι συζητήσεις δεν είχαν περαιτέρω εξέλιξη καθώς το 2006 ήταν χρονιά δημοτικών εκλογών στις οποίες αναδείχθηκε νέα διοίκηση του δήμου Σταυρούπολης. Βασικό στοιχείο της προεκλογικής καμπάνιας της νέας διοίκησης ήταν οι «αντιπολιτευτικές» της θέσεις σχετικά με την παραχώρηση του

Όψη του στρατοπέδου Παύλου Μελά από την οδό Δαβάκη το 1994

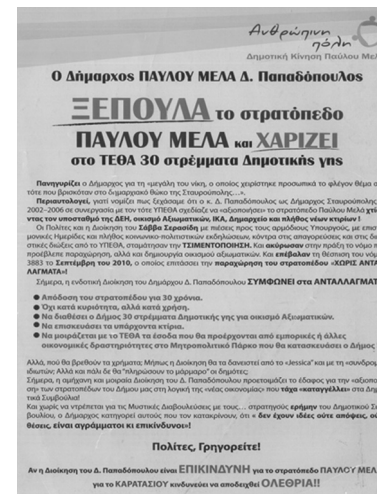
στρατοπέδου, που κινούνταν προς την κατεύθυνση της εξ ολοκλήρου παραχώρησης του στρατοπέδου στον δήμο και του αποκλεισμού της περίπτωσης ανοικοδόμησής του. Καμιά εξέλιξη επί της υπόθεσης παραχώρησης δεν παρατηρείται την περίοδο αυτή.

Το 2010 ήταν χρονιά διαρθρωτικών αλλαγών για την αυτοδιοίκηση, καθώς εφαρμόστηκε το Σχέδιο Καλλικράτης (Ν. 3852/2010) αλλά και χρονιά αλλαγής της πολιτικής διοίκησης του διευρυμένου πια δήμου Παύλου Μελά που περιελάμβανε τη Σταυρούπολη, την Πολίχνη και την Ευκαρπία. Η διαχείριση του θέματος του στρατοπέδου κατευθύνθηκε και πάλι προς την εύρεση μιας συναινετικής λύσης και κυρίως προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των απαιτήσεων του στρατού για παραχώρηση με ανταλλάγματα. Αρχικά, και για δύο περίπου χρόνια, εξετάστηκε η περίπτωση παραχώρησης στο ΤΕΘΑ τμήματος γης 30 στρεμμάτων στην περιφερειακή έκταση του δήμου. Τη λύση αυτή εκφράζει απόφαση της Διοικητικής Επιτροπής του ΤΕΘΑ (Πρακτικό υπ' αριθμ.3 της 20ης Απριλίου 2011) όπου περιγράφεται η κατά χρήση παραχώρηση της έκτασης του στρατοπέδου στον δήμο για 30 χρόνια, η δεσμευτική υποχρέωση με καταληκτική προθεσμία έξι μηνών παραχώρησης τουλάχιστον 30 στρεμμάτων στην περιφέρεια του δήμου και τέλος η παραχώρηση του ιερού ναού της Αγ.Βαρβάρας μαζί με περιβάλλοντα χώρο 2 στρεμμάτων στη Μητρόπολη Νεαπόλεως – Σταυρουπόλεως. Η λύση αυτή δεν ευδοκίμησε, οπότε και επανήλθε η πρόταση διατήρησης στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ τμήματος της έκτασης του στρατοπέδου και με σκοπό την ανέγερση στρατιωτικών κατοικιών. Τα χαρακτηριστικά της νεότερης συμφωνίας περιλαμβάνονται στο υπ.αριθμ.6/20-8-2014 πρακτικό της Διοικητικής Επιτροπής του ΤΕΘΑ, όπου οι ουσιαστικοί όροι περιγράφουν την παραχώρηση 284 στρεμμάτων στον δήμο Παύλου Μελά κατά χρήση και για 49 χρόνια, τη διατήρηση 52 στρ. στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ και την παραχώρηση του Ι. Ν. Αγίας Βαρβάρας μαζί με περιβάλλοντα χώρο 8 στρεμμάτων, αυτή τη φορά γύρω από τον ναό, στη Μητρόπολη Νεαπόλεως – Σταυρουπόλεως.

Γενικά και για την κλίμακα του οικείου δήμου θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην υπερ-δεκαετή πορεία διεκδίκησης του χώρου, δεν είχε επιτευχθεί μια ευρεία συναίνεση σχετικά με τους όρους που θα πρέπει να διέπουν την παραχώρηση του στρατοπέδου. Η ίδια δε η υπόθεση του στρατοπέδου και της τύχης του αναδει-

κνούνταν κατά καιρούς σε μείζον θέμα αντιπολιτευτικής κριτικής εναντίον της μιας ή της άλλης πλευράς. Μετά την ατόνηση της ιδέας του «δυτικού τόξου», την απόσυρση του κεντρικού κράτους από τον ρόλο του «μεσεγγυητή» της υπόθεσης και την υποβάθμιση του μητροπολιτικού ρόλου του ΟΡΘΕ, η διαχείριση της υπόθεσης του στρατοπέδου Παύλου Μελά χαρακτηρίστηκε από μια κατάσταση αδιαφανούς και ακραίου ανταγωνισμού για την εξασφάλιση των συμφερόντων της κάθε πλευράς. Οι μόνες πλευρές για τις οποίες τα συμφέροντα αυτά εκφράζονται με έναν συστηματικό διαχρονικά τρόπο είναι η εκκλησία και ο στρατός.

Ωστόσο, με την πάροδο των ετών και δια μέσου της αυξανόμενης περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, το αίτημα για την παραχώρηση των στρατοπέδων άρχισε να αποκτά σημαντικές διαστάσεις στην κοινωνική

Αντιπολιτευτικά φυλλάδια σχετικά με την παραχώρηση του στρατοπέδου Παύλου Μελά

βάση, όπως θα δούμε αναλυτικότερα και στο παράδειγμα της περίπτωσης Καρατάσιου. Οι «από τα κάτω» αντιδράσεις επί των όρων της συμφωνίας παραχώρησης εντατικοποιήθηκαν μέσα και στο ευρύτερο κλίμα συγκρουσιακής πολιτικής που επικράτησε στα χρόνια της κρίσης. Οι αντιδράσεις αυτές κορυφώθηκαν όταν η δημοτική διοίκηση που αναδείχθηκε στις εκλογές του 2014 εσηγήθηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο την έγκριση της σύμβασης (με τους όρους όπως αποτυπώνονται στο υπ.αριθμ.6/20-8-2014 πρακτικό της ΔΕ του ΤΕΘΑ) και αφού εξάντλησε ένα νέο κύκλο επαφών με την κεντρική διοίκηση και το ΤΕΘΑ για τη βελτίωση των όρων της. Η συνθήκη αυτή φαίνεται να οδήγησε σε ένα νέο κύκλο πρωτοβουλιών για βελτίωση των όρων παραχώρησης οπότε και μια νέα συμφωνία ανακοινώθηκε από τον ίδιο των Πρωθυπουργό επί τόπου στο στρατόπεδο τον Μάρτιο του 2017. Στη νέα αυτή συμφωνία αυξάνονταν τόσο το παραχωρούμενο εμβαδόν όσο και η διάρκεια της κατά χρήση παραχώρησης, ενώ ως αντάλλαγμα παραχωρούνται κατά κυριότητα στο ΤΕΘΑ 83 διαμερίσματα ιδιοκτησίας του δήμου. Η σύμβαση περιελάμβανε επίσης δύο καινοφανείς για την εξέλιξη της υπόθεσης όρους: τον αποκλεισμό της δυνατότητας νέας δόμησης εντός του στρατοπέδου και την υπαγόρευση για ίδρυση και λειτουργία δύο μουσείων – του μουσείου Εθνικής Αντίστασης και του μουσείου Ποντιακού και Μικρασιατικού Ελληνισμού – σε υφιστάμενα κτήρια του χώρου. Για την ολοκλήρωση αυτής της συμφωνίας παραχώρησης απαιτήθηκε η έκδοση δύο ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων (άρθρο 51

του ν 4465/2017 και άρθρο 118 του ν 4488/2017) προκειμένου να καμφθούν τα ιδιοκτησιακά προβλήματα και τα προβλήματα νομιμότητας λήψης των σχετικών δημοτικών αποφάσεων για την παραχώρηση του ανταλλάγματος στο ΤΕΘΑ.

Η διεκδίκηση του στρατοπέδου Καρατάσιου

Η περιφερειακή θέση στον πολεοδομικό ιστό, η πολύ μεγάλη έκταση αλλά και το πλούσιο φυσικό τοπίο του στρατοπέδου Καρατάσιου αποτελούν ιδιαιτερότητες που διαμορφώνουν συνθήκες «αμηχανίας» στην διαχείριση του. Το σύνολο της υφιστάμενης σημερινής έκτασης του στρατοπέδου περιλαμβάνεται στη γεωργική διανομή του αγροκτήματος Πολίχνης, φέρει τον χαρακτηρισμό «στρατόπεδο» και καταλογογραφείται στον πίνακα διανομής ως «δημόσιον». Μετά το 1933 και σε διάφορες χρονικές φάσεις, άλλες εκτάσεις προσκυρώθηκαν και άλλες αποσπάστηκαν από την αρχική έκταση του στρατοπέδου. Μετά από τις παραπάνω προσκυρώσεις - αποσπάσεις το εναπομείναν τμήμα του - που ταυτίζεται περίπου ως θέση και έκταση με το τμήμα που σημειώνεται στην αγροτική διανομή του 1933 - φτάνει τα 639 στρέμματα. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου αποτελεί ένα πολύ σημαντικό και χρόνιο πρόβλημα εφόσον την ιδιοκτησία του χώρου διεκδικούν - από την δεκαετία του '50 και μέσα από συνεχείς διαμάχες - το ΤΕΘΑ και το Υπουργείο Οικονομικών.

Αεροφωτογραφία του στρατοπέδου Καρατάσιου.

Τον Οκτώβριο του 2005 μετά από σχετικά αιτήματα, η Διεύθυνση Υποδομών του ΓΕΣ αποφάσισε την κατά χρήση παραχώρηση τμήματος 120 στρεμμάτων εκ του στρατοπέδου Καρατάσιου στον δήμο Πολίχνης. Οι διεκδικήσεις του δήμου αναφέρονταν στην ανάγκη υλοποίησης ενός εκτεταμένου προγράμματος στέγασης κοινωφελών αναγκών στα υφιστάμενα κτήρια και στον υπαίθριο χώρο του στρατοπέδου. Η παραχώρηση του τμήματος αυτού ήταν εφικτή μόνο κατόπιν αντίστοιχης απόφασης της Διοικητικής Επιτροπής του ΤΕΘΑ και δεν ολοκληρώθηκε ποτέ λόγω των διαφορών επί του ιδιοκτησιακού. Ωστόσο, ο Δήμος Πολίχνης υλοποίησε έργα διαμορφώνοντας παιδική χαρά και αθλητικά γήπεδα, ανακαινίζοντας και εξοπλίζοντας υφιστάμενο κτήριο που προοριζόταν για κυλικείο και κατασκευάζοντας δημοτικό φωτισμό σε όλη την παραχωρούμενη έκταση. Είναι αυτονόητο ότι καθώς δεν είχε επιλυθεί το ιδιοκτησιακό καθεστώς, οι εργασίες αυτές γίνονταν χωρίς τις απαραίτητες οικοδομικές άδειες και άλλες αναγκαίες αδειοδοτήσεις.

Οι διεκδικήσεις για την απόδοση του στρατοπέδου δεν σταμάτησαν βέβαια εδώ. Αντίθετα, είναι η μόνη περίπτωση από αυτές που εξετάζουμε κατά την εξέλιξη της οποίας αναδύθηκε «από τα κάτω», δηλαδή μέσα από κίνημα των ίδιων των πολιτών, αίτημα για την απόδοση του χώρου ως κοινόχρηστου χώρου πρασίνου. Η ανάδυση του κινήματος αυτού τροφοδοτήθηκε, στην αφετηρία του τουλάχιστον, και από τις κινητοποιήσεις του ίδιου του δήμου Πολίχνης. Αυτονομήθηκε, όμως, σύντομα και μετά τη γενικότερη ενεργοποίηση ομάδων και συλλόγων που εκδηλώθηκε συστηματικά την τελευταία δεκαετία στα αστικά περιβάλλοντα με περιβαλλοντικούς κυρίως σκοπούς.

Θα μπορούσαμε συμβατικά να θεωρήσουμε αφετηριακή περίοδο ενεργοποίησης των αστικών κοινωνικών κινήματων της Θεσσαλονίκης τις χρονιές 2006 – 2007. Την εποχή, δηλαδή, που μια σειρά από ομάδες πολιτών συστάθηκαν με αφορμή την εναντίωση στο έργο της υποθαλάσσιας αρτηρίας («πολίτες κατά της υποθαλάσσιας», «πειρατές της παραλιακής», «πρωτοβουλία ενάντια στην υποθαλάσσια αρτηρία»). Μέσα στο έντονο κλίμα των δημόσιων συζητήσεων που πυροδοτούσε ένα ανεπιθύμητο έργο, αναδείχθηκαν και άλλες ομάδες («πρωτοβουλία πολιτών για την προστασία της παραλιακής ζώνης στο Καραμπουρνάκι», «επιτροπή κατοίκων Καλαμαριάς για τον δημόσιο και κοινόχρηστο χαρακτήρα της πλαζ Αρετσούς», «street

panthers», «ένωση για τα δικαιώματα των πεζών») που πολύ σύντομα οργάνωσαν και δευτεροβάθμια δίκτυα όπως το «δίκτυο κινήσεων πολιτών και οργανώσεων». Μέσα σε αυτό το κλίμα οργανώθηκε και η Κίνηση Πολιτών για το στρατόπεδο Καρατάσιου» που το 2008 ανέλαβε μια σειρά ενεργειών για τη διεκδίκηση του χώρου. Οι δράσεις της Κίνησης αφορούσαν αρχικά την προσπάθεια κινητοποίησης του Δημοτικού Συμβουλίου του δήμου Πολίχνης για την ανάληψη δράσης, όπως σύσταση διαπαραταξιακής επιτροπής, συλλογή υπογραφών, αποστολή επιστολών κ.λπ. Η Κίνηση, συχνά με τη συνδρομή συλλόγων και σχολείων της περιοχής, συνδιοργάνωσε με τον δήμο παρουσιάσεις, ημερίδες, δενδροφυτεύσεις, πεζοπορίες, και άλλες πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες εντός του στρατοπέδου για την ευαισθητοποίηση των κατοίκων. Αυτή η άτυπη αρχικά κίνηση πολιτών μετά από τη συνένωσή της με μια παράλληλη πρωτοβουλία, την «Εθελοντική ομάδα Καρατάσιου», εξελίχθηκε το 2009 στον - με θεσμική πια μορφή - «Πολιτιστικό Σύλλογο Καρατάσιου» που αριθμεί 200 περίπου μέλη κυρίως κάτοικους της περιοχής της Πολίχνης και της Ευκαρπίας. Σκοπός του συλλόγου είναι η διεκδίκηση του χώρου του στρατοπέδου ως χώρου πρασίνου, αναψυχής και πολιτισμού μέσα από ενέργειες περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, εκπαιδευτικές, ενημερωτικές και ψυχαγωγικές.

Μέσα από την δράση του πολιτιστικού συλλόγου ξεπήδησε στις αρχές του 2011 και η δεύτερη ομάδα που δραστηριοποιείται στον χώρο του στρατοπέδου, αυτή των «Περιαστικών Καλλιεργητών» με διακριτικό «Πε.Ρκα». Η ομάδα - αρκετά μέλη της οποίας συμμετέχουν και στον πολιτιστικό σύλλογο - κατέλαβε και άρχισε να καλλιεργεί ένα τμήμα 2 περίπου στρεμμάτων στη δυτική πλευρά του στρατοπέδου. Οι καλλιέργειες δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα και σκοπεύουν στην εξυπηρέτηση των αναγκών της ομάδας. Κατά τη διάρκεια του χρόνου αυξήθηκαν τα μέλη και οι χώροι προς καλλιέργεια ολοκληρώνοντας συνολικά πέντε υποομάδες καλλιεργητών σε περίπου 15 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Η ιδεολογική βάση συγκρότησης της ομάδας Πε.Κα στηρίζεται αφενός στα περιβαλλοντικά ζητήματα και την ευαισθητοποίηση για την οικολογία και αφετέρου στην αυτοδιαχείριση, και στην αξία χρήσης των αγαθών έναντι της αξίας ανταλλαγής. Ενδεικτικά, στη διακήρυξη του συλλόγου και σε σχέση με την κατάληψη των τμημάτων γης στο στρατόπεδο σημειώνεται ότι «Όχι μόνο δεν επιδιώκουμε την κα-

τοχή του χώρου, αλλά, με την φροντίδα των ελεύθερων και δομημένων περιοχών του, λειτουργούμε ως προσωρινή γέφυρα μεταξύ της τωρινής επίσημης εγκατάλειψης μέχρι την εκπόνηση-υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για την ανάδειξη της περιοχής σε ελεύθερο χώρο πρασίνου για τους πολίτες του Δήμου Παύλου Μελά αλλά και ολόκληρης της Θεσσαλονίκης, τους οποίους και καλούμε να δημιουργήσουν εδώ την επόμενη ομάδα καλλιέργειας ή άλλης δράσης για την στήριξη του κοινού μας στόχου»⁶.

Στο πλαίσιο εντατικοποίησης της εδαφικής κατάληψης του χώρου ο πολιτιστικός σύλλογος εκτέλεσε εργασίες με την εθελοντική συμμετοχή των μελών (καθαρισμός, πρόχειρα κουφώματα, τοποθέτηση πρόχειρου εξοπλισμού κουζίνας και καθιστικού) σε κτήριο της δυτικής πλευράς που χρησιμοποιούνταν ως κυλικείο του στρατού και προκειμένου αυτό να αποτελέσει τον κοινωνικό πυρήνα του συλλόγου για τις συνελεύσεις και τα εκπαιδευτικά εργαστήρια. Επιπλέον, οργανώθηκε σε εθελοντική βάση ομάδα φύλαξης του στρατοπέδου. Το καλοκαίρι του 2013 και με πρωτοβουλία του συλλόγου προκλήθηκαν επερωτήσεις στη βουλή για το μέλλον των στρατοπέδων, ενώ στις αρχές του 2014 δημιουργήθηκε η «Πρωτοβουλία συλλόγων και φορέων για τα πρώην στρατόπεδα» η οποία και κατέθεσε ένα ψήφισμα θέσεων σε όλα τα δημοτικά συμβούλια των δήμων της πόλης προκειμένου αυτό το κείμενο να υπερψηφιστεί και να αποσταλεί στον Πρωθυπουργό και τα αρμόδια υπουργεία. Το ψήφισμα περιελάμβανε αιτήματα όπως την κατάργηση του νομοθετικού πλαισίου που προωθεί την πολεοδομική των στρατοπέδων (δηλαδή του ν 2745/1999), τον πολεοδομικό χαρακτήρα των πρώην στρατοπέδων και της ΔΕΘ ως κοινόχρηστους χώρους πρασίνου και την απόδοση της ιδιοκτησίας των πρώην στρατοπέδων στους διοικητικά αρμόδιους δήμους.

Τα τελευταία χρόνια και σε διοικητικό επίπεδο δεν υφίσταται καμία ουσιαστική εξέλιξη που να αφορά την παραχώρηση του στρατοπέδου Καρατάσιου επιβεβαιώνοντας τη σχετική «αμηχανία» που περιγράφηκε στην αρχή της ενότητας.

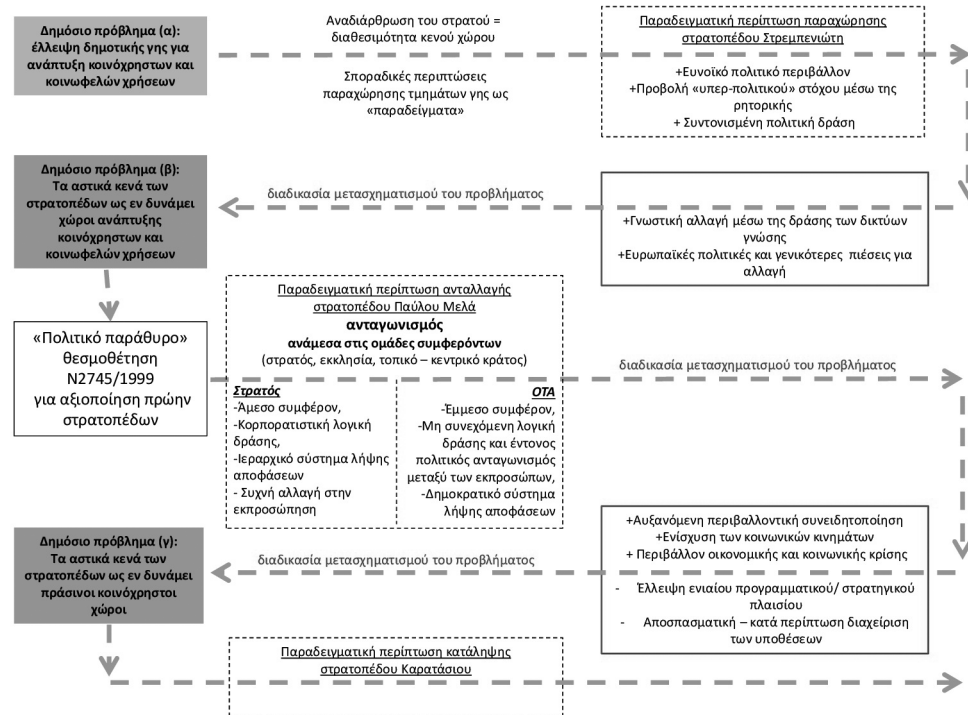
Συμπεράσματα

Στη μελέτη αυτή επιχειρήθηκε η σχηματοποίηση της πορείας της δημόσιας πολιτικής που αφορά τη διαχεί-

ριση των διαθέσιμων εκτάσεων των πρώην στρατοπέδων και με κύρια δυσκολία τις αντιφάσεις και τις ελλείψεις συνοχής που χαρακτηρίζουν την ίδια την πραγματικότητα της δημόσιας δράσης. Πρόκειται για μια περίπτωση πολιτικής ιδιαίτερα σημαντική καθώς σχετίζεται με το πιο σημαντικό ζήτημα του δημόσιου χώρου, δηλαδή την έλλειψη δημόσιας ή δημοτικής γης και εφόσον οι πρώην στρατοπεδικές εκτάσεις θα μπορούσαν να συνδράμουν στην αναδιάταξη του τοπίου της ελληνικής πόλης και στην ποιοτική βελτίωση των πολεοδομικών και αστικών της χαρακτηριστικών. Στο διάγραμμα που ακολουθεί δοκιμάζεται η σχηματική απεικόνιση των βασικών μας συμπερασμάτων επί του θέματος και όπως αυτά αναλύονται παρακάτω.

Η δημόσια δράση που αφορά στην παραχώρηση των εκτάσεων των πρώην στρατοπέδων ξεκινά από την τοπική αυτοδιοίκηση. Βασικός λόγος για αυτή την κινητοποίηση είναι οι πιεστικές ανάγκες ελλείψεων σε δημοτική γη που αντιμετώπιζε η αυτοδιοίκηση προκειμένου να αναπτύξει κοινωφελείς δραστηριότητες. Μετασχηματίζεται, όμως, σταδιακά και στη διάρκεια των ετών μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο αιτιότητας που σχηματίζουν η μεταπολίτευση και το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου και οι σποραδικές περιπτώσεις παραχώρησης τμημάτων γης που διαμορφώνονται στη δημόσια σφαίρα ως «παραδειγματικά» μοντέλα πολιτικής (όπως η περίπτωση Στρεμπενιώτη). Σημαντικό ρόλο σε αυτόν τον μετασχηματισμό έχουν και οι αλλαγές στην αντίληψη των προβλημάτων των πόλεων που αποκτούν τον χαρακτήρα σταδιακής ενίσχυσης της περιβαλλοντικής διάστασης έναντι της διάστασης των υποδομών και τέλος η αύξηση της δραστηριότητας της κοινωνίας των πολιτών μέσα από τις πρωτοβουλίες και τις δραστηριότητες των εναλλακτικών χώρων.

Η εγγραφή στη θεματική ατζέντα και το άνοιγμα ενός «πολιτικού παραθύρου» για συνολική επίλυση του ζητήματος γίνεται κεντρικά το 1999 με τη θεσμοθέτηση ειδικού νόμου. Συμπορεύεται, όμως, και από άλλες παράλληλες ενέργειες που προηγούνται και έπονται της συγκεκριμένης ρύθμισης μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα επιρροών και πιέσεων για αλλαγή που σχηματίζουν τόσο οι ενδογενείς τάσεις εκσυγχρονισμού όσο και οι επαφές με το υπερεθνικό περιβάλλον ιδεών και πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά τη θεσμική επίλυση που προτείνεται την περίοδο αυτή, η δράση συνεχίζει να έχει έντονο πολιτικό χαρακτήρα και περιορίζεται μεταξύ θεσμικών ομάδων συμφερόντων, του

Διαγραμματική απεικόνιση της εξέλιξης της δημόσιας πολιτικής για τα αστικά κενά των στρατοπέδων

στρατού και της εκκλησίας και των μερών του κράτους (τοπικού και κεντρικού). Οι ομάδες αυτές προβάλλουν δομημένα, «κορπορατιστικού» τύπου, συμφέροντα, τα οποία μέσω ενός αδιαφανούς και ακραίου ανταγωνισμού αντιστρατεύονται μια οριστική λύση ακόμη και στη βάση του αμοιβαίου οφέλους. Αυτός είναι και ο λόγος που τόσο η υπόθεση του πιο πολύ-διεκδικημένου στρατοπέδου της πόλης, του στρατοπέδου Παύλου Μελά, όσο και η πλειοψηφία των υποθέσεων των διαθεσίμων στρατοπέδων ανά την επικράτεια έμειναν ανεπίλυτες για πολλά χρόνια μετά την ψήφιση του νόμου.

Η έντονη δράση όλων των εμπλεκόμενων μερών στις περιπτώσεις που εξετάζουμε αναδεικνύει επίσης τη σημαντική συμβολική διάσταση που έχει η κατοχή ή η διεκδίκηση τμημάτων γης στον χώρο της πόλης και συνεπώς η υλική αναπαράσταση ή η αναπαράσταση εικόνων και αφηγήσεων σε αναλογία με την ισχύ που διεκδικείται στη δημόσια σφαίρα. Μέσω της έκβασης των υποθέσεων διαπιστώνουμε μια σχετική ανακατάταξη του συστήματος δημόσιας ισχύος ανάμεσα στις θεσμικές ομάδες συμφερόντων και τις κινηματικές – διεκδικητικές ομάδες συμφερόντων της κοινωνικής βάσης με φανερή την ενδυνάμωση των δεύτερων. Ωστόσο, η

αποσπασματική και κατά περίπτωση διαχείριση των υποθέσεων των στρατοπέδων και η μη υιοθέτηση ενός ενιαίου προγραμματικού – στρατηγικού πλαισίου για τη σταδιακή επίλυση του σημαντικού αυτού δημόσιου προβλήματος των πόλεων επιτρέπει σημαντικές αμφιβολίες για την ουσιαστική εμπέδωση των αλλαγών.

Σημειώσεις

1 Η ανάλυση δημόσιας πολιτικής αποτελεί ένα γνωστικό πεδίο που μετρά πολλά χρόνια θεωρητικής εξέλιξης και εμπειρικής δοκιμασίας στο εξωτερικό. Στην Ελλάδα έχει πρόσφατα διεισδύσει τα προγράμματα των ακαδημαϊκών σπουδών κυρίως στις σχολές των πολιτικών επιστημών ενώ υπάρχουν και ελάχιστες μελέτες που υιοθετούν την μεθοδολογία της (βλ. ενδεικτικά Muller & Surel, 2002; Λαδή & Νταλάκου, 2014 και Ζορμπά, 2014).

2. Σημειώνεται ότι για περισσότερο από δύο δεκαετίες μετά τη μεταπολίτευση, συναντούμε στα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών στους δήμους της δυτικής Θεσσαλονίκης μια σχετική πολιτική ομοιομορφία. Ειδικότερα για το διάστημα 1974 – 1986/90 επικρατούν στους δυτικούς δήμους δήμαρχοι της Αριστεράς ενώ στο διάστημα 1986/90 – 2000/02 σχηματίζεται μια πλειοψηφία δημάρχων του κεντρώου χώρου (Κούρτη, 2017: 226-254).

3. Οι εκφράσεις ανήκουν στον Γ. Σορτίκο από το τεύχος του διαγωνισμού με τίτλο «Το δυτικό τόξο στη Θεσσαλονίκη. Νέοι κοινόχρηστοι χώροι για την σύγχρονη πόλη» (2000: 11).

4. Ενδεικτικά αναφέρονται η συνάντηση του Πρωθυπουργού και των Υπουργών Εθνικής Άμυνας (Α. Τσοχατζόπουλος), ΥΠΕΧΩΔΕ (Κ. Λαλιώτης), Μακεδονίας – Θράκης (Φ. Πετσάλνικος), Μεταφορών και Επικοινωνιών (Χ. Καστανίδης), του υφυπουργού παρά τον πρωθυπουργό (Γ. Πασχαλίδης) και του βουλευτή Θεσσαλονίκης Ε. Βενιζέλου με τους δημάρχους Συκεών, Σταυρούπολης, Αμπελοκήπων, Ευόσμου, Κορδελιού και Νεάπολης στις 7 Ιουνίου του 1996 στην οποία παρευρίσκονταν και ο μητροπολίτης Νεαπόλεως – Σταυρουπόλεως Βαρνάβας καθώς και την δημόσια ομιλία του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, Κώστα Λαλιώτη το 1998 (5/9/1998) στην Μονή Λαζαριστών.

5. Το 2002 στη δημόσια σύσκεψη μεταξύ του τότε υπουργού Εθνικής Άμυνας Γ. Παπαντωνίου με τον υπουργό Μακεδονίας – Θράκης και δημάρχους της δυτικής Θεσσαλονίκης επαναδιατυπώθηκαν οι δεσμεύσεις για παραχώρηση των στρατοπέδων (σελίδα 3 του δελτίου τύπου της 23/4/2002 του Υπουργείου Μακεδονίας – Θράκης).

6. Από το κείμενο με τίτλο «Τι είναι η ομάδα Περ.Κα» της επίσημης ιστοσελίδα της ομάδας.

Βιβλιογραφία

- Busquets, J. (2005) *Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City*, Rovereto: Nicoldi.
- IABG - BICC (1997) *Study on the Re-use of Former Military Lands*, Bonn: Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Energy, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/bmu_en.pdf, τελευταία πρόσβαση στις 04/04/2016
- Economou, D., Petrakos, G., Psycharis, Y. (2007) National Urban Policy in Greece, in: Berg Lvd, Braun, E., Meer, J. van der. (eds) *National Policy Responses to Urban Challenges in Europe*, New York: Routledge.
- Kingdon, J. (1995 (1984)) *Agendas, Alternatives and Public Policies*, (2nd ed.), New York: Longman.
- Αδαμογιάννης, Ε., Καντιδάκης, Ε., Παπαϊωάννου, Μ., Καρατόσος, Χ., Σεφερλή, Α. (1996) *Οργάνωση χώρου στρατοπέδων Π.Μελά Δήμου Σταυρουπόλεως*, Θεσσαλονίκη: ΟΡΘΕ.
- Αίσωπος, Γ. (2003) “Ο ελληνικός δημόσιος χώρος”, στο: ΥΠΕΧΩΔΕ – ΕΑΧΧΑ ΑΕ (επιμ.) *Η αισθητική των πόλεων & η πολιτική των παρεμβάσεων. Συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου*, Επιστημονικό Συνέδριο ΥΠΕΧΩΔΕ - ΕΑΧΧΑ ΑΕ, Αθήνα, 13-14 Οκτωβρίου 2003, 135-138.
- Γιαννακούρου, Τ., Οικονόμου, Δ. (1993) “Η Οικιστική Πολιτική μετά τους Νόμους 2145/1993, 2052/1992 και 1947/1991”, *Τόπος*, 6: 173-190.
- Δήμος Σταυρούπολης (2005) *Σχέδιο αξιοποίησης του στρατοπέδου Παύλου Μελά, Θεσσαλονίκη*, υπεύθυνος ομάδας έργου: Ν. Σουλιάκης.
- Δοξιάδης, Γ. (2002) *Τεχνο-οικονομική μελέτη αξιοποίησης στρατοπέδων του πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης*, Φάση Δ - Τελική Έκθεση, Θεσσαλονίκη: ΟΡΘΕ.
- Δραγώνας, Π. (2011) “Από τη φαντασίωση στη διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημόσιου χώρου, 2004 - 2011”, στο: Γ. Αθηνάϊδου, Α. Γουδίτη, Π. Κούρτη, Β. Μπεκαρίδης, Π. Τaráνη, (επιμ.) *Public Space*, Επιστημονικό συνέδριο ΤΕΕ/ΚΜ με τίτλο “Δημόσιος Χώρος...Αναζητείται”, Θεσσαλονίκη 20 - 22 Οκτωβρίου 2011, 480-484.
- Καβουλάκος, Κ. - Ι. (2015) “Κοινωνικά κινήματα, κράτος και εναλλακτικοί χώροι”, στο Κ. - Ι. Καβουλάκος, & Γ. Γριτζάς,

(επιμ.) *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι. Κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, διαθέσιμο στο www.kallipros.gr, σελ.106-132, τελευταία πρόσβαση στις 05/06/2016.

- Κονταράτος, Σ. (2003) “Η τέχνη στο δημόσιο χώρο της σύγχρονης πόλης: προβλήματα και προοπτικές”, στο: ΥΠΕΧΩΔΕ – ΕΑΧΧΑ ΑΕ (επιμ.) *Η αισθητική των πόλεων & η πολιτική των παρεμβάσεων. Συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου*, Επιστημονικό Συνέδριο ΥΠΕΧΩΔΕ - ΕΑΧΧΑ ΑΕ, Αθήνα, 13-14 Οκτωβρίου 2003, 55-62.
- Κούρτη, Π. (2017) *Αστικές Πολιτικές και Δημόσιος Χώρος. Συνέχεια και Αλλαγή στη Διαχείριση του Δημόσιου Χώρου στη Δυτική Θεσσαλονίκη, 1980 – 2010*, Α.Π.Θ., Διδακτορική Διατριβή.
- Μαΐστρος, Π. (2009) *Τα τρία κύματα μεταρρυθμίσεων της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα (1975-2015+)*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μπελαβίλας, Ν., Βαταβάλη, Φ. (2009) *Πράσινοι και ελεύθεροι χώροι στην πόλη*, Αθήνα: WWF Ελλάς.
- ΟΡΘΕ (1995) *Κοινοτική Πρωτοβουλία Urban Ελλάς 1994-99. Επιχειρησιακό υποπρόγραμμα : δυτική Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη.
- Πανέτσος, Γ. (2003) “Η ανάγκη της θεωρητικής επεξεργασίας. ζητήματα στρατηγικής και ποιότητας σχεδιασμού του αστικού χώρου στην Ελλάδα”, στο: ΥΠΕΧΩΔΕ – ΕΑΧΧΑ ΑΕ (επιμ.) *Η αισθητική των πόλεων & η πολιτική των παρεμβάσεων. Συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου*, Αθήνα, 13-14 Οκτωβρίου 2003: Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε., 63-66.
- Περ.Κα., «Τι είναι η ομάδα Περ.Κα», διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://perka.org/content/perka>, τελευταία πρόσβαση στις 12/03/2016.
- Πρακτικά Βουλής, Θ’ περίοδος (προεδρευομένης δημοκρατίας), σύννοδος Γ’, τμήμα διακοπής εργασιών βουλής θέρους 1999, συνεδρίαση ΛΓ’, Τρίτη 14 Σεπτεμβρίου 1999.
- Στεφάνου, Ι. (1999) *Περιγραφή της Εικόνας της Πόλης*, Αθήνα: Εκδόσεις Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.
- Τριανταφυλλοπούλου, Α. (2004) *Οι επιχειρήσεις των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Νομικό πλαίσιο, οργάνωση, λειτουργία, εμπειρικά στοιχεία*, Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.
- ΥΕΑ-ΥΠΕΧΩΔΕ. (1998) *Εθνικό Πρόγραμμα Στρατηγικής Αναδιάρθρωσης Στρατοπέδων. Αναδιάρθρωση-Αξιοποίηση-Ανάπλαση των εκτάσεων των στρατοπέδων*, Αθήνα.
- Νομοθετικά Κείμενα*
- Ν. 719/1977 (ΦΕΚ 301/Α/10-10-1977) «Περί Αντικατάστασης, τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών της περί δημοσίων κτημάτων νομοθεσίας και άλλων τινών διατάξεων».
- ΒΔ 10-3/ΦΕΚ 73/Δ/1-4-1971 «Περί τροποποιήσεως και επεκτάσεως των ρυμοτομικών σχεδίων Νεαπόλεως (Θεσσαλονίκης) και Πολίχνης (Θεσσαλονίκης) και καθορισμός των όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών (Στρ.Στρεμπενωίτη)».
- Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87/Α/7-6-2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης